



מיכל דליות-בול

ראשית המדע הבדיוני היפני בסוף המאה התשע-עשרה חלון להיסטוריה החברתית, התרבותית והפוליטית של הדור הראשון של סמוראים לשעבר*

בין השנים 1880 ל-1912 נכתבו כ-500 רומנים פוליטיים ביפן. ברומנים אלו ניסו המחברים, סמוראים לשעבר, להסביר ולפרש את התנאים והחזון הפוליטי שלהם ליפן בדרך של סיפור בדיוני. בחלק מהרומנים הללו הופיעו לראשונה בספרות היפנית אלמנטים של מדע וטכנולוגיה מודרניים ואף אלמנטים של מדע בדיוני. "הרומנים הפוליטיים המדעיים" חושפים את העולם התרבותי של הכותבים, את השפעת המערב עליהם, את הלבטים ואת דרכי ההתמודדות שלהם בעקבות השינוי במעמדם ובעקבות מצוקות חברתיות ופוליטיות. מיכל דליות-בול בוחנת יצירות מדע בדיוני מוקדמות ביפן ומראה כיצד הן משקפות רגע היסטורי ייחודי.



הדפס עץ של טויוהארה צ'יקנובו (Toyohara Chikanobu) המציג את טקס ההכרזה על חוקת מייג'י, 1889

זו משום הגזמה, אבל נכון הוא שסופרי מדע בדיוני בוראים חזון של העתיד על בסיס הכוחות החברתיים והחומריים המרכזיים המעצבים את ההווה שלהם. ואמנם, סיפורי המדע הבדיוני הראשונים שנכתבו ביפן הם צוהר יוצא דופן לעולמם האינטלקטואלי של כותביהם. אך נוסף על הטקסטים עצמם, גם ניתוח הנסיבות התרבותיות של ייבוא הסוגה ליפן מהמערב והמצאתה מחדש מספק תובנות עמוקות על מה שהתרחש בסלונים התרבותיים של יפן באותם ימים. את סיפורי המדע הבדיוני הראשונים ביפן כתבו גברים שנולדו כסמוראים בתקופה הפיאודלית, והיו עדיין נערים כאשר הם חוו על בשרם את המפגש העוצמתי והמטלטל עם המערב. השנים הדרמטיות של חייהם הלפו כתהלוכה שבראשה פסעה יפן הישנה ובסופה צעדה יפן החדשה. הסיפור של ראשית המדע הבדיוני היפני הוא במובנים רבים גם סיפורה של תהלוכה זו והאופן שבו היא שינתה את פניה, והוא גם סיפורם של אלה שפסעו בה ושל בחירותיהם.

במאמר זה אבחן יצירות מדע בדיוני יפני מוקדמות בראי תהליכים תרבותיים דינמיים ואנתה רעיונות מתוך

מנורות גז ודמוקרטיה, צוללות ואימפריאליזם, אנשים מלאכותיים ואנרכיוס – אלה כמה מהקשרים שאנו מוצאים ביצירות מדע בדיוני שהחלו להיכתב בסוף המאה התשע עשרה ביפן. חובבי מדע בדיוני נוהגים לצטט את אמרתו של הסופר הידוע ריי ברדברי (Bradbury), ש"מדע בדיוני הוא הספרות החשובה ביותר בהיסטוריה העולמית, משום שמדע בדיוני הוא היסטוריה של רעיונות, היסטוריה של הציוויליזציה שלנו המיילדת את עצמה". ייתכן שיש באמירה

פרופ' מיכל דליות'בול היא חוקרת של יפן בחוג ללימודי אסיה באוניברסיטת חיפה ויושבת הראש של האגודה הישראלית ללימודי יפן. מחקרים קודמים שלה עסקו בין השאר בקשר שבין משחקים לתרבות לאורך ההיסטוריה היפנית, בתרבויות של בני נוער ביפן מאז שנות השבעים ובקשרים בין תעשיית האנימה היפנית לתעשיית האנימציה האמריקנית. המחקר העכשווי שלה עוסק במקורות של מדע בדיוני יפני במאה התשע עשרה. היא גם תרגמה רומנים וסיפורים קצרים מיפנית לעברית.

דוא"ל: mikibul@research.haifa.ac.il

הטקסטים כהשתקפויות של הרגע ההיסטורי שנכתבו בו. כפי שאראה, שחזור ההקשר התרבותי של התגבשות סוגת המדע הבדיוני ביפן, זיהוי הסוכנים התרבותיים שהביאו מדע בדיוני מהמערב ותרגמו אותו, התעמקות בביוגרפיות של הסופרים היפנים שיצרו גרסאות מקומיות שלו וניתוח התמות התרבותיות והפוליטיות שהיצירות הראשונות עסקו בהן – מציירים תמונה של המדע הבדיוני היפני שאינה מסתכמת בסיפור על ראשיתה של סוגה ספרותית. היא הופכת לשדה ייצור תרבותי הממוקם ברשתות של קשרים, משמעות סמליות, מרכזי כוח והפריפריה שלהם.

יש חילוקי דעות על ראשית דרכו של המדע הבדיוני. אני מצטרפת לחוקרים הממקמים את ראשיתו באירופה של תחילת המאה התשע-עשרה ורואים בו תגובה למשברים התרבותיים שליוו את המהפכה התעשייתית והמדעית, את תהליכי המודרניזציה ואת התבססות הקפיטליזם והסוציאליזם. זו הסוגה הספרותית שהביאה לידי ביטוי ספרותי את עליית התפיסה המדעית-טכנולוגית. אפשר לזהות ביצירות ספרותיות שנכתבו באירופה לפני כן מאפיינים של מדע בדיוני, אבל אלה היו פרויקטים יחידים ומבודדים שהקדימו את זמנם, ולא נכתבו כתגובה למדע במובנו המודרני השיטתי והמקצועי כפי שהתפתח במאה התשע-עשרה, ודאי לא מתוך מודעות לסוגה מתהווה בעלת צורת חשיבה ומוסכמות מסוימות של סיפור סיפורים.

יצירות עם מאפיינים של מדע בדיוני החלו להיכתב ביפן זמן קצר לאחר שספרות מערבית הגיעה למדינה בראשית תקופת מייג'י (Meiji, 1868–1912). תקופה זו התאפיינה בהדירה של רעיונות, טכנולוגיות וסגנונות חיים מערביים לאחר מאות שנים של התבדלות תרבותית ושל הסתגרות לאומית, שנשמרה במידה רבה, גם אם לא מוחלטת. יצירות ראשונות אלו היו ת-סוגה בתוך סוגה רחבה יותר של רומנים פוליטיים, שהייתה פופולרית מאוד בתקופה זו. את הרומנים הפוליטיים באופן כללי, ובתוכם "הרומנים הפוליטיים המדעיים" (כפי שאכנה מכאן והלאה רומנים פוליטיים בעלי מאפיינים של מדע בדיוני), כתבו סמוראים לשעבר, חברי תנועת האופוזיציה לשלטון, שיחד עם שאר חברי האליטה החברתית ביפן היו הראשונים שנחשפו לספרות מערבית. הסופרים החדשים האלה שלחו ידם בכתיבת ספרות כאילו עסקו בניסוי אינטלקטואלי ולא דווקא ביצירה אמנותית. מטרתם הייתה להסביר ולפרש בדרך של סיפור בדיוני את מצב הדברים הפוליטי ביפן ולקדם בקרב ציבור הקוראים רעיונות פוליטיים. הרומנים הפוליטיים קיבלו השראה מהספרות האוטופית ומהרומנים הפוליטיים המערביים, והיו הנרטיבים האוטופיים הראשונים שנכתבו ביפן. הרומנים הפוליטיים היו בשיא הפופולריות שלהם ביפן בשנות השמונים של המאה

התשע-עשרה, אך סופרים המשיכו להוציא לאור ספרים בסוגה זו עד סוף תקופת מייג'י. על פי רשימה שערך ינג'יטה איזומי (Yanagita Izumi), חוקר מוביל של ספרות מתקופת מייג'י, לפחות 500 רומנים כאלה נכתבו בין 1880 ל-1912. הרומנים הפוליטיים נכתבו לעיתים כסיפור הרפתקאות או כמסע במרחב או בזמן, ולעיתים הסופרים שילבו בהם המצאות מדעיות וטכנולוגיות עתידניות. על פי הערכות, לפחות שליש מהספרים ברשימה מכיל אלמנטים של מדע בדיוני במובן של "רומנים מדעיים" (romans scientifique), כפי שכוננו במאה התשע-עשרה באירופה סיפורים שהיה בהם תפקיד מרכזי למדעים מדויקים ולטכנולוגיה. רומנים פוליטיים מדעיים רבים מזכירים מאוד את "סיפורי המלחמה העתידית" (future war stories), סוגה שהתפתחה באירופה ובארצות הברית מ-1871, ודנה בחשיבות המכרעת של פיתוח כלי נשק חדשניים לטובת מוכנות לקרב בעולם הנשלט על ידי אימפריות מתחרות. גם סיפורים אלה לא נכתבו בדרך כלל על ידי סופרים מקצועיים. הרומנים הפוליטיים המדעיים ביפן תיארו עתיד שבו האירועים הפוליטיים הם הכוח מאחורי שינויים חברתיים ותרבותיים. האירועים הפוליטיים מלווים בהתפתחויות טכנולוגיות או מדעיות עתידניות המעצימות את רושם השינוי או תומכות בו (למשל, תשתיות טכנולוגיות מתקדמות בעיר העתיד או כלי נשק עתידניים).

לדברי ינג'יטה, אפשר לסווג את הרומנים הפוליטיים (ובתוכם הרומנים הפוליטיים המדעיים) על פי התקופה שבה נכתבו. עד פרסום החוקה ב-1889 והבחירות הראשונות לפרלמנט ב-1890 עסקו הרומנים בעיקר בחשיבות של חוקה, דמוקרטיה ובית נבחרים. לאחר מכן הם עסקו במעמדה של יפן בין מעצמות העולם ובתפקידה באסיה. החלוקה שמציע ינג'יטה מעט נוקשה מבחינת התארוך, אך היא משקפת במהימנות את המגמות העיקריות שהחליפו זו את זו בסוגה הספרותית. היא גם משקפת את העובדה שהרוב המכריע של הרומנים הפוליטיים נכתבו בשם עמדה אידאולוגית התומכת בדמוקרטיזציה של יפן בתקופה הראשונה, ובהפיכתה של יפן למנהיגה של אסיה בתקופה השנייה. בין הכותבים היו נקודות מחלוקת, לעיתים חריפות, אבל באופן כללי המטרות הפוליטיות שלהם היו משותפות. ובכל זאת, היו גם יצירות יוצאות דופן שלא התאימו בדיוק לסיווג זה של ינג'יטה. רומנים מהסוג הראשון, התואמים לסיווג של ינג'יטה, מעידים על שיתוף פעולה של גורמים במערכת הספרותית המודרנית שהתהוותה באותה עת ביפן (הסופרים, התנועה הפוליטית שהשתייכו אליה, מוציאים לאור, מבקרי ספרות) לקידום אג'נדה פוליטית מובהקת. היצירות היוצאות מן הכלל מעידות על תפיסת העולם הרחבה של האליטה היפנית ועל היצירתיות האידיויסינקרטית של היחידים.

בעמודים הבאים אמקם את ראשית המדע הבדיוני והדוגמאות המפורסמות יותר של הסוגה בתוך ההקשר ההיסטורי הדרמטי של בואו לעולם – תקופה של שאילה תרבותית מואצת מן המערב ומרוץ של יפן להיות מדינה מודרנית בסגנון מערבי בין מעצמות העולם. בחלקו השני של המאמר אתמקד דווקא ברומן פוליטי מדעי יוצא דופן שאינו תואם לסיווג של יַנגִיטָה. את הרומן מסע לאיין-ספור עולמות כוכבים, או מחסן של עולמות (*Senman muryō hoshi sekai ryokō, ichi mei.*) כתב סופר אנונימי בשם נוקינה שונאיצ'י (*sekaizō*) (Nukina Shun'ichi, 1853–שנת מותו אינה ידועה), והוא יצא לאור בהוצאה עצמית ב־1882. הוא מקורי כל כך בדמיון הטכנולוגי ורדיקלי בחזון הפוליטי שלו, שהיה יכול לשמש השראה לסופרים מקומיים רבים. אך במקום שיהפוך לאבן דרך בהיסטוריה של הרומנים הפוליטיים, ובמיוחד ברומנים הפוליטיים המדעיים, נראה שהיה כישלון מסחרי ונעלם מייד. הוא אף אינו מוזכר באנתולוגיות של ספרות מתקופת מייג'י או ברשימת הרומנים הפוליטיים של יַנגִיטָה. ברבות השנים הפכו נוקינה והרומן שלו לחידה היסטורית בלתי פתורה, שעצם קיומה ידוע רק לקומץ חוקרים יפנים. על ידי הצבת הרומנים הפוליטיים המדעיים שזכו לפופולריות בשעתם לצד הרומן של נוקינה, אני מקווה להראות כיצד התחקות על ראשית המדע הבדיוני ביפן היא דרך לבחון את העולם התרבותי חוצה הגבולות של האליטה של סמוראים לשעבר שכתבה אותו, ואת המצוקות החברתיות והפוליטיות שלה.

הרסטורציה של מייג'י ופתיחת יפן למערב

בזמן שהמדע הבדיוני נולד באירופה ובארצות הברית, יפן, בצד השני של העולם, הייתה מדינת אי מתבודדת הנתונה תחת שלטון השוגונים של שושלת טוקוגאווה (Tokugawa). מאז המאה השתי-עשרה מונו השוגונים – מצבאים צבאיים שעמדו בראשה של היררכיה צבאית של סמוראים – באופן סמלי על ידי הקיסר, והיו השליטים בפועל של יפן. השוגונים של משפחת טוקוגאווה עלו לשלטון בשנת 1603 והמשיכו לאחוז ברסן עד 1868, ולא בכדי נקראת התקופה על שמם. תחת שלטונם הוחמר הפיקוח על שמירת השיטה החברתית ההיררכית של מעמדות מובחנים העוברים בירושה (שדרות), שהייתה נהוגה עוד קודם לכן ביפן. המעמדות כללו את המשפחה הקיסרית, אצולת החצר הקיסרית, הסמוראים, החקלאים, הסוחרים והאומנים ובני המעמדות הטמאים. חשוב מאוד לסיפורנו שהשוגונים של משפחת טוקוגאווה גם הכתיבו מדיניות של בדלנות והסתגרות לאומית כמעט מלאה משנת 1639 ואילך.

מקובל לזכור את שנות ההסתגרות הארוכות של יפן בתקופת טוקוגאווה כשנים של שלום שהביאו לשגשוג כלכלי, לבניית ערים גדולות, לצמיחת תשתיות מתקדמות של תרבות צריכה עירונית ולפריחתן של אמנויות ושל תרבות פופולרית. בני ובנות הסמוראים וקבוצה קטנה של בני סוחרים עשירים (ובמידה פחותה מאוד, אך לא מבוטלת, גם בנותיהם) קיבלו השכלה רחבה בבתי ספר ייעודיים וממורים פרטיים. בה בעת, רבים מבני ובנות המעמדות הנמוכים למדו במשך שנים אחדות מיומנויות קריאה וחשבון בסיסיות בבתי ספר שנפתחו בסמוך למקדשים בודהיסטיים ברחבי הארץ. למרות ההסתגרות של יפן נשמרו כמה ערוצים שדרכם הגיעו לחצר השוגון ולאליטה החברתית היפנית ידיעות על המתרחש בעולם ודיווחים על התפתחויות במדעים ובטכנולוגיות חדשות. ערוץ מידע חשוב נשמר בזכות קשרי סחר מוגבלים עם חברת הודו המזרחית ההולנדית (*The Dutch East India Company; VOC*). כשזו פשטה את הרגל בסוף המאה השמונה-עשרה נמשך הקשר בתיווך נציגי הממשל ההולנדי בבטביה (*Batavia*), בירת המושבה ההולנדית באינדונזיה, שהמשיכו לשלוח ליפן ספינות סוחר פעם או פעמיים בשנה. עוד קודם לכן קמה ביפן אסכולה שקיבלה את הכינוי "לימודי הולנד" (*Rangaku*). במרכזה פעלו מלומדים שתרגמו ספרים מדעיים מהולנדית ליפנית – בבילוגיה, אנטומיה, זואולוגיה, רפואה, אסטרונומיה, בוטניקה ועוד. ספרות בדיונית, הגות פילוסופית והגות דתית היו אסורות ליבוא ולתרגום, ולכל היותר הוברחו ליפן. מטבע הדברים, מאמצי המלומדים ב"לימודי הולנד", או "לימודי המערב" (*Yōgaku*) כפי שנקראו לעיתים, היו מצומצמים בהיקפם ולא מדויקים. למרות פעילותם, הפערים בין יפן ובין החזית המדעית, הצבאית והטכנולוגית כפי שהוגדרה והתפתחה במערב הלכו וגדלו.

במאה התשע-עשרה, בעיצומה של התפשטות אימפריאליסטית מערבית באסיה, גבר העניין ביפן בקרב ארצות אירופה ובמיוחד ברוסיה ובארצות הברית. ליפן מיקום אסטרטגי מבחינת שליטה על כניסה לאסיה ויציאה ממנה מכיוון האוקיינוס השקט. עם התעצמות התעבורה הימית העולמית של חומרי גלם גבר הצורך להבטיח מעגן בטוח לספינות מערביות בנמליה. נוסף על כך, מול חופיה המזרחיים של יפן השתרעו אזורים ציד לוויתנים מהפוריים בעולם, וציד זה הפך באותה עת למרכיב חשוב בכלכלה העולמית. בתחרות בין רוסיה לארצות הברית על דריסת רגל ראשונה ביפן האמריקנים ניצחו. בשנת 1854 הטיל הקומודור האמריקני מת'יו פרי אולטימטום צבאי על שלטון השוגון (*Bakufu*) וכפה עליו לפתוח את שעריה של יפן. ארבע שנים

מאוחר יותר חתם השוגון על הסכם עם ארצות הברית, שנקרא על שמו של הקונסול האמריקני טאוונסנד האריס, ובו כוננו יחסים דיפלומטיים ומסחריים בלתי שוויוניים בין שתי המדינות. בד בבד נחתמו הסכמים דומים עם מדינות מערביות נוספות. יפן, חברה עם אליטה משכילה מאוד והישגים תרבותיים מפוארים, נכנסה לזירה הבינלאומית בעל כורחה כשהמעצמות המערביות מאיימות על ריבונותה. סמוראים רבים קראו מייד לגירוש המערביים שהחלו להגיע ליפן במספרים גדלים ולנהוג על אדמתה כבשלהם, ואף התריעו מפני הסכנה המיידית של התמעטות תרבותית. למרות זאת, המערביים נשארו ביפן ועד מהרה הורגשו שינויים בכל תחומי החיים הפוליטיים, הכלכליים, הצבאיים והתרבותיים. התהליך עוד הואץ לאחר שבינואר 1868 התרחשה מהפכה שהביאה לסיומו של שלטון השוגונים. מהפכה זו ידועה בשם רסטורציית מייג'י, רסטורציית "השלטון הנאור", שהביאה לתחילתה של תקופת מייג'י. הרסטורציה נועדה לכאורה להשיב את הכוח הפוליטי לידי הקיסרים, לאחר כאלף שנים שבמהלכם היה תפקידם בחיים הפוליטיים שולי. אך מהלך זה היה רק לכאורה, שכן קבוצה קטנה של סמוראים מתנגדי שלטון טוקוגאווה המשיכה להחזיק בשלטון. בשמה של הקבוצה יצא הקיסר הצעיר באפריל 1868 בהצהרה לעמו, שמטרתה הייתה לכונן תודעה של שינוי. בסעיף האחרון של ההצהרה הקצרה הכריז: "נתור אחר ידע בכל העולם כדי לבסס את השלטון הקיסרי".

עם הרסטורציה של מייג'י הקימו קבוצת הסמוראים המורדים (האוליגרכיה של מייג'י) ממשלה. כל מי שהתנגד לרסטורציה ותמך בשלטון השוגון הודר בשנים הראשונות מעמדות מפתח לאומיות. בד בבד עם ההצהרה הקיסרית קידמה הממשלה החדשה מדיניות של מודרניזציה בסגנון מערבי, עם סיסמאות כגון "ציוויליזציה ונאורות" (*Bunmei Kaika*), "מדינה עשירה וצבא חזק" (*Fukoku Kyōhei*) ו"עידוד התעשייה" (*Shokusan Kōgyō*). בתוך זמן קצר הוקמו ביפן נמלים מודרניים ותשתיות לרכבות, דואר וטלגרף. יפנים למדו את רזי ההשטה והבנייה של ספינות מודרניות (כולל ספינות קיטור), וייבאו בהתלהבות כלי נשק מודרניים. יועצים מערביים מכל תחומי המדע, הטכנולוגיה והחינוך הובאו ליפן. כחלק מהמאמץ להפוך את יפן למדינה מודרנית בסגנון מערבי, בוטלה בשנת 1871 גם שיטת השדרות החברתיות. בהקשר של הסיפור שלנו, שכוכביו הם סמוראים לשעבר, חשוב להבין עד כמה ביטול השדרות היה דרמטי לסמוראים. הם איבדו באחת את היוקרה שגלוותה למעמדם החברתי הגבוה. נוסף על כך נחקק בשנת 1873 חוק גיוס חובה, שלמעשה חיסל את המונופול שלהם על משלח ידם כחיילים במשך מאות שנים. ב־1875 חולקו בפעם

האחרונה הקצבאות השנתיות שמהן התפרנסו הסמוראים במשך כל תקופת טוקוגאווה, וכך נותרו רבים מהם (בעיקר בני הדרגות הנמוכות מקרבם), שהיו עניים גם לפני כן, מרוששים לגמרי. הסמוראים וצאצאיהם היו צריכים מעתה למצוא מחדש את מקומם בעולם. יחד עם זאת, בידי סמוראים לשעבר נותר הון פוליטי וחברתי שחלקם השכילו לנצל. עד שהתקיימו הבחירות הראשונות לפרלמנט ב־1890, בעלי תפקידים בממשלה ובאדמיניסטרציה הממשלתית היפנית היו סמוראים לשעבר. את האופוזיציה שקמה לשלטון מייד עם הרסטורציה של מייג'י הובילו סמוראים לשעבר. ואף חלוצי היוזמות בעידן החדש של מהפכה תעשייתית היו סמוראים לשעבר, והצטרפו אליהם סוחרים עשירים (שלפחות לחלקם היו שורשים במשפחות סמוראיות). אם כך, היו בקרב מעמד הסמוראים מי שהרסטורציה של מייג'י דווקא העניקה להם הזדמנות חדשה, אך רבים יותר נותרו מחוץ למעגל ההכרה החברתית וההצלחה הכלכלית.

המפגש עם המערב החל למעשה מייד עם פתיחת יפן ב־1854. בשנים הבאות, וביתר שאת אחרי הרסטורציה של מייג'י, החלו נושאי משרות בכירות בממשלה ובמשק לצאת למסעות היכרות ולימוד במערב. רבים מבני הדור הצעיר של הסמוראים לשעבר, רבים מבני הדור הצעיר של הסמוראים לשעבר, ובהם גם בניהם של אלה שלא הצליחו להשתלב בעמדות מפתח ציבוריות, נסעו כסטודנטים כדי ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה בערי בירה אירופיות ובארצות הברית, לרכוש שפות זרות, לרכוש ידע על החיים בעולם הגדול ומקצוע מערבי "מודרני". עם שובם ליפן, בדרך כלל השתלבו במגזר הציבורי והתעשייתי.

החשיפה לספרות מערבית

אותם סמוראים לשעבר, שכבר התמסרו בתחושת שליחות ובהתלהבות ללימוד שפות זרות ונסעו למסעות היכרות ולימודים במדינות אירופה וארצות הברית, היו הראשונים שנחשפו לספרות עיונית ובדיונית מערבית. עם חזרתם למכורתם, הם הביאו איתם את הספרים בארגזים, ורבים מאלה תורגמו עד מהרה ליפנית. בין הספרים העיוניים הרבים שתורגמו באותן שנים מוקדמות היה גם ספרו של סמואל סמילס (*Smiles*) עזרה עצמית (*Self-Help*, 1859) שיצא לאור ביפן ב־1871 והיה שם לרב מכר. במהלך מאות השנים של תקופת טוקוגאווה, פרוזה (סיפורי מסעות, יומנים, רומנים ואגדות) ושירה שלא הייתה קלאסית נחשבו לסוגות המוניות, וגברים בני האליטה היו אמורים להימנע מקריאתן, קל וחומר מכתבתן. קוראי ספרו של סמילס התפעלו מאוד כשקראו בו שפוליטיקאים מערביים

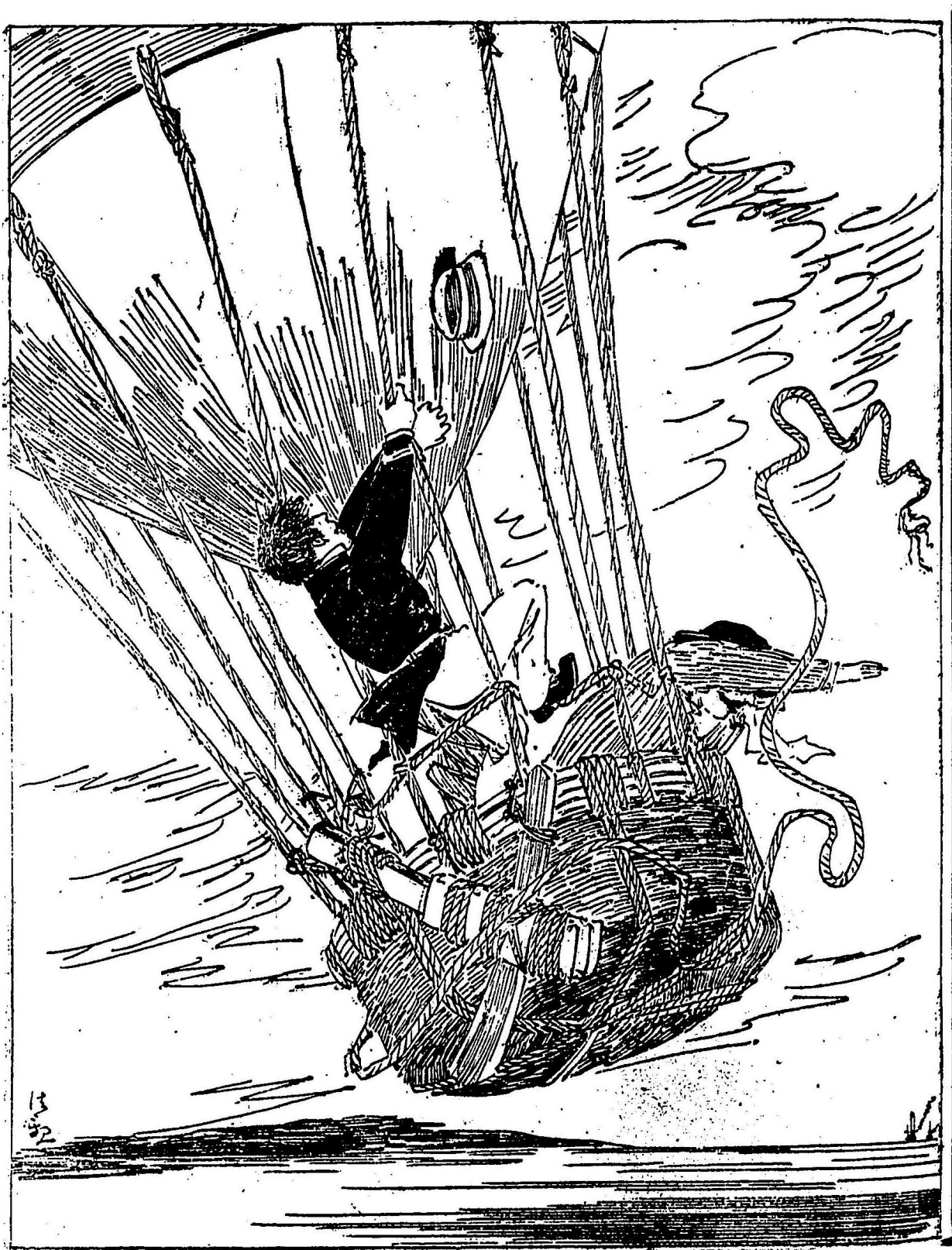
חשובים כמו בנג'מין דיזוראלי ואדוארד בולוור-ליטון (Bulwer-Lytton) שלחו ידם גם בכתיבת רומנים.

בתוך הזרם החד-כיווני של ספרים מערביים ששטף את יפן בעשורים שלאחר הרסטורציה של מייג'י תורגמו לצד ספרי עיון, מדע והגות גם עשרות יצירות ספרות קלאסיות ועכשוויות, בעיקר מאנגלית, צרפתית, גרמנית ורוסית. ספרו של סמייס והגילוי שספרות בדיונית מותרת גם לגברים הם כנראה הסיבות לעניין הרב בבולוור-ליטון ובדיזוראלי בקרב האליטה הגברית של יפן. הרומן של בולוור-ליטון, *ארנסט מלטרורס (Ernest Maltravers)*, ורומן ההמשך *אליס (1837)* תורגמו ויצאו לאור ביפן בשנים 1878 ו-1879. כאשר דיזוראלי הלך לעולמו בשנת 1881, פרסמו עיתונים מובילים ביפן דברי הספד. בין 1884 ל-1888 תורגמו חמישה רומנים של דיזוראלי ליפנית. המרכזיות של בולוור-ליטון ודיזוראלי היא כנראה גם אחת הסיבות לעניין הגבוה בקרב האליטה היפנית ברומנים פוליטיים. עד חדירתה של הספרות המערבית לא הייתה ביפן מסורת של ספרות אוטופית במובן של כינון חברה אידיאלית בעזרת תכנון פוליטי. הרומנים הפוליטיים היו חלוצים במובן זה. בהקשר זה אפשר לציין גם ספרו של תומאס מור (*More*) אוטופיה (1516), שבעקבותיו השתגר המונח "אוטופיה", תורגם ויצא לאור ביפן בשנת 1882, אבל עותקים פרטיים שלו בשפות אירופיות הגיעו עוד לפני כן.

בד בבד הגיעו ליפן גם סיפורי הרפתקאות וגילוי עולמות. אחד הספרים הלא מדעיים הראשונים שתורגמו ליפנית היה סיפור ההרפתקאות וגילוי העולמות של דניאל דפו (*Defoe*) – *רובינזון קרוזו (1719)*. הרומן תורגם מהולנדית ליפנית עוד בשנת 1848, שש שנים טרם פתיחתה הכפויה של יפן. התרגום האסור הועבר ככתב יד בין הקוראים עד שיצא לאור כספר בשנת 1872. בתרגום ראשון זה היה רובינזון קרוזו סמוראי. תרגום מדויק יותר מהולנדית ראה אור בשנת 1857. פרסום ספרו של ז'ול ורן *מסביב לעולם בשמונים יום* ב-1873, שש שנים לאחר יציאתו לאור בצרפת, עורר סנסציה גדולה. מאז ועד 1890 ראו אור לפחות 31 תרגומים של ורן ליפנית, במה שקיבל לימים את הכינוי "הבום של ורן". בעוד העניין בוורן גדל, חלקים ממסעי גוליבר (1726) של ג'ונתן סוויפט תורגמו ליפנית ופורסמו ב-1880. ב-1887 יצא לאור תרגום ספרו של אלכסנדר דיומא (*Dumas*), *הרוזן ממונטה קריסטו (1844-1846)*. ספרי הרפתקאות אחרים שהיו לרבי מכר באירופה בשנות השמונים של המאה התשע-עשרה, דוגמת *אי המטמון (1881-1882)* מאת רוברט לואיס סטיבנסון, או ספריו של הנרי ריידר הגארד (*Haggard*) – *מכרות המלך*

שלמה (1885), היא (1886) ואלן קוטרמיין (1887) – תורגמו ליפנית מעט מאוחר יותר, בסוף המאה התשע-עשרה ותחילת העשרים, אבל עותקים שלהם בשפות המקור הגיעו ליפן מייד לאחר שהיו לרבי מכר באירופה, והם הקסימו את הקוראים היפנים כמעט באותו זמן.

לפופולריות רבה זכו גם "רומנים מדעיים" שתורגמו ליפנית. ספרו של פיטר הארטינג (*Harting*) *שנת 2065: הצצה אל העתיד (1865)* נחשב לספר המדע הבדיוני המודרני הראשון שהתפרסם ביפנית. הארטינג פרסם אותו בהולנד תחת שם העט ד'וסקוֹרְיִדְס. הוא תורגם לראשונה מהולנדית בשנת 1868, שלוש שנים בלבד אחרי שיצא לאור לראשונה, אך התרגום הזה הופץ בין קוראים ככתב יד ויצא לאור כספר רק בשנת 1878. בינתיים תרגום אחר של הספר מאנגלית ראה אור ביפן ב-1874. במסגרת ה"בום של ורן" תורגמו וראו לאור גם רומנים מדעיים רבים שלו, וביניהם *מון הארץ אל הירח (1869-1870)* ב-1880, שהיה פופולרי במיוחד, כך גם *עשרים אלף מיל מתחת למים (1869-1870)* ב-1884, ו*מסע אל בטן האדמה (1864)* ב-1885. בין 1886 ל-1888 יצא לאור בהמשכים תרגום ספרו המאויר של אלברט רוֹבִידָה (*Robida*) – *המאה העשרים (1883)*. בשנת 1889 פורסם ביפן תרגום ספרה של מרי שלי – *פרנקנשטיין או פרומיתאוס המודרני (1818)*. מעבר לסקירה של מגוון הספרים שתורגמו ליפנית בשנים אלה וניסיון להעריך עד כמה היו פופולריים בקרב קהל הקוראים, חשוב לעמוד על יחסם של מבקרי הספרות, כדי להבין את ממדי השפעתם על מגמות בספרות היפנית של הזמן. מורי אוגאי (*Mori Ōgai*), למשל, שנחשב לאחד מאבות הספרות המודרנית היפנית, כתב ב-1890 הקדמה נלהבת לספרו של יָנוּ ריוֹקִי (*Yano Ryūkei*), *שמועות מוזרות שמפיץ העיתון הוצ'י: מעשיות המבצר הצף (Hōchi ibun: ukishiro monogatari)*, שנחשב על ידי רבים לאחד מספרי המדע הבדיוני הראשונים שנכתבו ביפן. בהקדמה ציין מורי שהספר המצוין הזה הושפע מסיפורים צבאיים יפניים (*budan*), מסיפורים בסגנון רובינזון קרוזו ומהרומנים של ז'ול ורן. לעומתו, צובֹאוֹצ'ִי שוֹיִ (Tsubouchi Shōyō), סופר שנחשב גם לאחד ממבקרי הספרות החשובים של התקופה, מתח ביקורת נוקבת על רומנים פוליטיים (ובכללם הרומן של יָנוּ), שהיו בעיניו לא ריאליסטיים ודידקטיים יתר על המידה. הוא בעיקר טען שהם מחמיצים את מטרתה העיקרית של הספרות – להתחקות על נפש האדם. מבקרים דוגמת צובֹאוֹצ'ִי הביאו לירידת קרנם של הרומנים הפוליטיים אחרי שנות השמונים. אבל לענייננו חשוב יותר שבמאמר לעיתונות שכתב צובֹאוֹצ'ִי בשנת 1887, הוא טען שהספרות היפנית העכשווית מושפעת



איור מתוך ספרו של ינו ריוקי (Ryūkei), שמועות מוזרות שמפיץ העיתון הוצ'י: מעשיות המבצר הצף, 1890

מהספרות המתורגמת של ורן, רובינדה ודיוסקורידיס (הארטינג). אמנם יש בספרים אלה קסם רב, כתב, אבל למעשה זו ספרות שטחית.

התעוררות פוליטית בהשפעת זרמים רעיוניים ופוליטיים מתקופת ההשכלה ואחריה

החשיפה למערב חוללה גם שינוי דרמטי בתודעה הפוליטית של האליטה. החשיפה להגות של פילוסופים דוגמת ג'ון לוק, ז'אן-ז'אק רוסו, ג'ון סטיוארט מיל, הרברט ספנסר, ג'רמי בנת'אם ואחרים, וכן החשיפה לאירועים היסטוריים מרכזיים דוגמת מלחמת העצמאות האמריקנית והמהפכה הצרפתית, השפיעו מאוד על האליטה המשכילה של יפן. בזמן הקומונה הפריזאית ב-1871 למדו בפרזו סטודנטים יפנים, והאירועים הטביעו בהם את חותמם. אחד מהם, נְקָאָה טֹקוּסוּקָה (Nakae Tokusuke), שלימים זכה לכינוי "רוסו של המזרח" בשל היותו המתרגם הבולט של כתבי רוסו ליפנית,² החליף בעקבות חווייתו בפרזו את שמו לְנְקָאָה צ'וֹמִין (Nakae Chōmin). פירושו המילולי של הכינוי צ'וֹמִין הוא "טריליון אנשים" והאסוציאציה הנלווית לו היא של "ההמון" – רמז להזדהותו של נְקָאָה עם המטרות והשאיפות של העם. נְקָאָה היה בן לסמוראי עני מהדרגה הנמוכה ביותר, אבל מכיוון שמגיל צעיר הראה כישרון יוצא דופן ללימודים, הוא נשלח עוד בשלהי תקופת טֹקוּגָאָוה ללמוד בבתי ספר שונים ברחבי יפן, ואחרי הרסטורציה של מייג'י – נשלח ללמוד בצרפת במימון ממשלתי. סיפור חייו של נְקָאָה מדגים איך השכלתם של בני הסמוראים לשעבר שיחקה לטובתם אחרי הרסטורציה, גם אם היו ממוצא נמוך. משחזר ליפן הוא החל לעבוד כמורה ומתרגם במשרה ממשלתית, אבל עד מהרה עזב בשל מה שראה כשחיתות ופלגנות של הממשלה. השלטון ביפן היה נתון כאמור בידי אוליגרכיה שהחזיקה בכל המשרות הממשלתיות ובכל מנגנוני קבלת ההחלטות ויישומן במדינה, ואילו נְקָאָה היה מחויב לערכי הדמוקרטיה, החירות וזכויות האזרח. עד 1890 והבחירות הראשונות לבית הנבחרים היפני הוא הקדיש את מרצו לאקטיביזם פוליטי, לחינוך ולהפצה של רעיונות פוליטיים פילוסופיים שמקורם במהפכה הצרפתית. הוא ייסד בית ספר, כתב עת עיוני ועיתונים, תרגם הגות צרפתית וכתב מאמרים לעיתונות. פרסום דעותיו אף הוביל להגלייתו מטוקיו לשנים אחדות בסוף שנות השמונים. נְקָאָה היה בין המייסדים האינטלקטואלים של התנועה לחירות ולזכויות העם (Jiyū minken undō). התנועה קמה

בשנות השבעים, ובראשיתה היו רוב חברי התנועה סמוראים לשעבר שנפגעו מהרסטורציה ומצאו את עצמם מרוששים, או לפחות מחוץ למעגל ההנהגה החדש של יפן. יותר מתנועה מאורגנת עם הנהגה ברורה, התנועה לחירות ולזכויות העם שימשה כינוי לפעילות עיתונאית, נאומים פוליטיים, עתירות ובהמשך מרידות מקומיות, שהמכנה המשותף להם היה התנגדותם לאבסולוטיזם של ממשלת מייג'י החדשה ודרישתם לדמוקרטיזציה של יפן על ידי כינון פרלמנט. חברי התנועה גם ביקרו בחריפות את מדיניות החוץ הרפה של ממשלת מייג'י הצעירה. כולם רצו לראות את ממשלת יפן נוקטת צעדים נחשבים יותר לביטול ההסכמים הבלתי שוויוניים עם מדינות המערב, ורבים רצו לראות את יפן עושה יותר למען ייצובה כמעצמה צבאית באסיה. לנוכח הלחצים הפוליטיים שהופעלו על הממשל והיו לעיתים אלימים, הכריז הקיסר ב-1881, בשם האוליגרכיה השלטת, שעד שנת 1890 יהיו ליפן חוקה ופרלמנט שנוציגו ייבחרו בבחירות דמוקרטיות. כך התחיל עשור נוסף של מאבקים כנגד מה שנתפס כרודנות השלטון. במהלכו התפרקה התנועה הליברלית לחירות וזכויות העם למפלגות שהתכוננו לייסודו של פרלמנט – עשור של עימותים פילוסופיים על השיטה הפוליטית הטובה ביותר ליפן.

הרומנים הפוליטיים והרומנים הפוליטיים המדעיים

ב-1880 פרסם טוֹדָה קִינְדוֹ (Toda Kindō), סמוראי לשעבר, איש עסקים נוצרי ופעיל התנועה, רומן בשם סערות בים של רגשות: סיפור על זכויות העם (Jōkai haran: minken engi). טוֹדָה תיאר ברומן מאבק בין שני לקוחות של יצאנית צמרת, משל למאבק בין התומכים בשלטון מלוכני ובין התומכים בשלטון העם על הקמת בית הנבחרים. הרומן של טוֹדָה נחשב לרומן הפוליטי הראשון שנכתב ביפן, ואחרי פרסומו החלו פעילים נוספים של התנועה לחירות ולזכויות העם לכתוב רומנים פוליטיים. אלה הפכו לסוגה ספרותית מרכזית ולכלי נוסף לאקטיביזם פוליטי. יתרה מזו, כתיבת רומנים הייתה בשנות השמונים כלי מרכזי של חברי התנועה, משום שכל צעד מופגן אחר שנקטו חשף אותם לצנזורה ולרדיפה מצד רשויות החוק, עד כדי מאסר או הגליה. בשנת 1886 כתב אוֹזָקִי יוֹקִיו (Ozaki Yukio), פעיל התנועה לחירות ולזכויות העם, שהיה אז עיתונאי צעיר ולימים סופר ופוליטיקאי חשוב: "כיום, כדי להפוך את יפן למדינה חזקה, עשירה ותרבותית, פוליטיקאי צריך להיות בעת ובעונה אחת עיתונאי, אתיקן, מלומד, סופר ובמיוחד מחבר רומנים."

אֵינְקִי כתב זאת בהקדמה לכרך השני של אחד הרומנים הפוליטיים המדעיים המצליחים ביותר שנכתבו עד אז – פריחת השזיף בשלג (Setchūbai) של סוֹאֶהִירוֹ טְצ'וֹ (Suehiro Tetchō), שהיה לרב מכר מידי. סוֹאֶהִירוֹ היה גם הוא סמוראי לשעבר, פעיל התנועה לחירות ולזכויות העם, פוליטיקאי, עיתונאי וסופר. עלילת הרומן מתחילה בשנת 2040 בתיאור של טוקיו כעיר מודרנית עם טכנולוגיות מתקדמות שטרם נראו כמותן ביפן, ואז חוזרת לימיו של סוֹאֶהִירוֹ באמצע שנות השמונים של המאה התשע-עשרה, לשנות המאבק הפוליטי שלפני החוקה המודרנית של יפן ולפני הבחירות הראשונות לבית הנבחרים היפני. העלילה נרקמת סביב סיפור אהבה. אישה אמידה מתאהבת באקטיביסט פוליטי חסר אמצעים, המוביל את התנועה לחירות ולזכויות העם ושואף להנהיג את המדינה. היא תומכת בו ובמאמציו לאחד את כוחות המהגנה, ובסופו של דבר הם מתחתנים. רומן פוליטי מדעי נוסף שזכה לפופולריות נכתב ב־1887 ונקרא **לאן מועדות פני אומות העולם** (Sekai rekkoku no ikusue) מאת טְקֶיֶסוֹ קַמֶ'יֶירוֹ (Takayasu Kamejirō). בדומה לסוֹאֶהִירוֹ, טְקֶיֶסוֹ היה סמוראי לשעבר, פעיל התנועה לחירות ולזכויות העם, עיתונאי, איש חינוך וסופר. הסיפור ברומן מתרחש בשנת 2543 ומתאר עימותים צבאיים גלובליים בין מעצמות על השואפות להגדיל את שליטתן הטריטוריאלית. שתי המעצמות החזקות בעולם הן העריצות הבלטית, שהיא הגלגול העתידי של רוסיה, השולטת בכוח ושואפת לכבוש את העולם, והרפובליקה המאוחדת, שהיא הגלגול העתידי של ארצות הברית, השולטת בשיטה של שיתוף פעולה. ביניהן נמצאת גם מעצמה קטנה בהרבה, סאן-איילנד (אי השמש). זו אינה אלא גלגול עתידי של יפן, ועליה לשמור על עצמאותה מפני האיום הרוסי. עימותים צבאיים בסדר גודל גלובלי, טקטיקות מלחמה וטכנולוגיית הנשק מעניקות לסיפור איכות של מדע בדיוני קשה. ולבסוף, הדוגמה המפורסמת מכולן, שהזכרתי קודם, היא ספרו של יֵנוֹ רִיוֹקִי, **שמועות מוזרות שמפיץ העיתון הוצ'י: מעשיות המבצר הצף**. גם יֵנוֹ היה סמוראי לשעבר. הוא התחיל את הקריירה שלו בבירוקרטיה הפוליטית והיה פעיל פוליטי של התנועה לחירות וזכויות העם. לימים הוא היה עיתונאי ועורך ובהמשך גם סופר. ברומן זה הוא מספר את סיפורה של חבורת קצינים ומלחים המחליטים לקחת את החוק לידיים, בשל מה שהם תופסים כמדיניות חוץ רופסת של יפן. הם עוזבים את יפן כדי לכבוש טריטוריות חדשות, להגדיל את האימפריה היפנית ולאחד את בני כל הגזעים הצבעוניים תחת הנהגתה של יפן ונגד עריצותו של האדם הלבן. הם מתכננים לעשות זאת בעזרת שתי

ספינות מצוידות בטכנולוגיות נשק מדהימות שהחבורה פיתחה בעצמה, ובעתיד הם גם מתכננים להפוך את אחת הספינות לצוללת.

בחינה של הרומנים הללו מראה שבהשוואה לסיפורים שנכתבו באותה עת מעבר לים ואשר השפיעו מאוד על הסופרים היפנים, אין בהם חזון יוצא דופן במקוריותו של מדע וטכנולוגיה. תיאורה של טוקיו העתידית בספרו של סוֹאֶהִירוֹ הוא במידה רבה תיאור של עיר מערבית בת הזמן, ואילו תיאורי הנשק העתידי – כדורים פורחים, צוללות, טורפדו ושאר כלי משחית – כבר הופיעו בספרות המערבית. ובכל זאת, הספרים האלה היו רבי מכר כאשר יצאו לאור, ויש להניח שעלילותיהם סחפו את דמיונם של קוראים יפנים רבים.

הרומן הנשכח של נוקינה שוֹנְאִי־צ'וֹ: מסע לאיין-ספור עולמות כוכבים, או מחסן של עולמות

על רקע זה, הרומן של נוקינה מ־1882, רק 14 שנה אחרי הרסטורציה של מִיִיג'י ופחות משנתיים מאז פרסום ספרו של טוֹדָה, הוא סיפור מטלטל ויוצא דופן. על פי הרשומות בספריית הפרלמנט היפני, כמה חודשים לאחר שנוקינה הוציא לאור את ספרו הוא פרסם ספר של סופר אלמוני בשם קוֹדָה רִיִּזוֹ (Kōda Ryōzō), שהיה ככל הנראה חברו. ספרו של קוֹדָה נקרא **ממשלה חוקתית: השלטון המשותף של מלכים ואזרחים** (Rikken seitairon: kunmin dōchi), כותרת המבהירה את הקשר, הן של נוקינה והן של קוֹדָה, עם התנועה לחירות ולזכויות העם. מהבטחה שהבטיח לקוראיו, אנו יודעים שנוקינה תכנן לכתוב ולהוציא לאור שני ספרים נוספים שיהיו המשך למסע לאיין-ספור עולמות כוכבים. התוכנית מעולם לא התממשה, אולי בגלל הכישלון המסחרי של הספר הראשון. בכך תמה הקריירה שלו כסופר וכמוציא לאור (אלא אם כן השתמש בשם עט). תהיות נוספות על זהותו של נוקינה מתעוררות מהמידע המופיע בעמוד האחרון בספרו של קוֹדָה רִיִּזוֹ, בפרטי המו"ל. נוקינה מזדהה שם כאזרח פשוט (heimin), ולא כסמוראי לשעבר (shizoku) – אף על פי שזכות היתר שנותרה לסמוראים לאחר ביטול השדרות החברתיות הייתה להירשם ברישום האוכלוסין כ"סמוראים לשעבר". בתקופה זו היה מקובל לציין ליד החתימה במסמכים רשמיים גם את מוצאו המעמדי של החותם. לנוכח הידוע לנו על הרומנים הפוליטיים, כיצד ייתכן שהאדם שכתב והוציא לאור את הספר המתוחכם מסע לאיין-ספור עולמות כוכבים אינו צאצא של סמוראים?

זהותו של נוקינה נותרה אניגמטית גם מבחינתי עד שנתקלתי בבלוג יפני של חובב תעלומות ספרותיות. הוא מצא ערך על נוקינה באלמנך משנת 1930 על אנשים חשובים מחבל אומי (*Ōmi no kuni*),³ פרובינציה לשעבר מהתקופה הפיאודלית. הערך מתאר את נוקינה כפוליטיקאי ויוזם וכצאצא של משפחת אוקימה (*Okuyama*), משפחת סמוראים חשובה מנחלה פיאודלית בשם היקונה (*Hikone*). בעזרת הרמזים הראשונים הללו, הגעתי בעצמי לארכיון של הנחלה, הנמצא כיום במבצר היקונה - כ-75 קילומטרים מצפון-מזרח לעיר קיוטו.

נוקינה נולד ב-1853 והיה האח הצעיר במשפחת אוקימה. כאשר אחיו הגדול ממנו, ראש המשפחה באותה עת, קיבל מהמדינה בפעם האחרונה את הקצבה השנתית של המשפחה בשנת 1875, נוקינה כבר היה בן 22. אנחנו יכולים אם כך להיות בטוחים שהוא זכה להשכלה טובה ביותר שהיה אפשר לקבל ביפן באותה עת. השכלה כזאת כללה גם לימוד שפות אירופיות וטקסטים מערביים בשפות המקור או בתרגום. כפי שצינתי, רבים מבני דורו נסעו ללימודים באירופה או בארצות הברית, אך עד כה לא מצאתי עדות שגם הוא היה בין הנוסעים. משפחת אוקימה התגוררה בתוך החומה של מבצר היקונה, מיקום שהעיד על קרבתה למשפחת הנאימיזו שהנהיגה את הנחלה,⁴ משפחת אי (Ii).

גם נוקינה ובני משפחתו, כמו רוב הסמוראים, היו צריכים למצוא מחדש את מקומם בחברה ואת פרנסתם. לפי העדויות החליף נוקינה את שם משפחתו מאוקימה, ככל הנראה משום שהתחתן עם בת למשפחת נוקינה. בתקופה הפיאודלית היה נוהג מקובל (שקיים ביפן עד היום) שאח צעיר של משפחה שאינו היורש המרכזי שלה יתחתן עם בת יורשת שאין לה אחים, יאומץ כבן למשפחה ובהתאם לכך יקבל את שם משפחתה. נוקינה עבד במשטרה שנה אחת בלבד. ב-1879 הוא החל לערוך ולהוציא לאור בקיוטו כתב עת לשירה ששרד פחות משנתיים. בשנים הבאות הוא ניסה, כפי שתיארתי, להתפרנס כסופר ומוציא לאור. ב-1884 הוא עבר מקיוטו לאוסקה להקים מיוזם חקלאי. המיזם נכשל שנה מאוחר יותר בגלל שיטפונות. בין 1888 ל-1891 הוא היה חבר בית הנבחרים של אוסקה. מצאתי רק אזכורים אחדים לנוקינה בשנים הבאות, ומהם עולה כי הפך ליוזם. כאשר יצא לאור האלמנך של אנשים חשובים מחבל אומי ב-1930, נוקינה בן ה-77 היה עדיין בחיים. בערך שמתאר אותו ואת פעילותו לא מוזכרות הרפתקאות נעוריו בעולם הספרות. לעומת זאת כתוב שכאיש מבוגר הוא נהנה מתחביבים של זקנים: ציור, כתיבה וטיפול בעציצים.

יש לא מעט סיבות אפשריות לויתורו של נוקינה על הרישום כסמוראי לשעבר. ייתכן שנאלץ מסיבה כלשהי

לפתוח לעצמו במרשם האוכלוסין רישום חדש כראש משפחה. במצב כזה הוא היה מאבד מיידית את זכותו למעמד של "סמוראי לשעבר" ונרשם כאזרח פשוט. אבל ייתכן גם שבהיותו פעיל בתנועה לחירות ובשל העובדה שהחזיק בעמדות אידאולוגיות רדיקליות, כפי שמייד אראה, הוא ראה בויתור על הרישום כסמוראי לשעבר צעד בעל משמעות אידאולוגית.⁵

הסיפור מסע לאין-ספור עולמות כוכבים מתחיל במונולוג מהורהר בגוף ראשון, המתפרש על שני פרקים ומעלה שתי מסגרות רעיוניות. הראשונה נסבה על תיאור מלומד של מבנה היקום ואין-ספור הגלקסיות, השמשות, הכוכבים והאסטרואידים הקיימים בו. המספר נוקב בהערכות (מדויקות למדי) על המרחק בין כוכבי הלכת שבמערכת השמש. הוא אף מסביר שגרמי השמיים נמצאים בשלבי התפתחות שונים. אחדים רק נוצרו, ואחרים קרובים לסיים את מחזור חייהם. בין הכוכבים יש כאלה שהתפתחו בהם חיים, בחלקם חיים מתקדמים מאלה שעל כדור הארץ, ובאחרים פחות מפותחים. המספר מסביר שהמחשבה שהחיים בכל הכוכבים נראים כמו החיים על כדור הארץ אינה אלא צרות אופקים, אך עם זאת הדמיון האנושי יכול לדמיין רק חיים כאלה. הוא מוסיף שאמנם אין ביכולתנו לנסוע לכוכבים אלה, אבל בעוד לדמיון יש מגבלות משלו, הוא רב עוצמה דיו כדי לשאת אותנו למחוזות רחוקים: "הדמיון האנושי מתפתל וארוך כמו החומה הסינית ונהר המיססיפי", הוא כותב.

המסגרת השנייה עוסקת ברעיון שבני אדם באשר הם ראויים לחיות ואף ירוויחו מחיים במסגרת המבטיחה שוויון חברתי. מה שיאפשר שוויון, לדברי המספר, הוא שהשכלה וידע יהיו קניין הכול, ללא יוצא מן הכלל, ושלא יהיו קיימים אנשים חרוצים ואנשים עצלנים. הוא אף מסביר שהוא תומך בשוויון לא משום שהחברה האנושית נוצרה כדי להביא שוויון, אלא משום שהיא נוצרה על ידי אנשים שבאו לעולם שווי זכויות. שוויון זכויות הוא זכותו הטבעית של כל אדם. כדי להבין כיצד התפתח אי-שוויון חברתי, יש לחקור את העבר. אם נבין את העבר, נוכל גם לדמיין את חברת העתיד. הוא משרטט גנאלוגיה הבנויה על שלושה שלבים של הציוויליזציה האנושית: דור הפראים, דור התבונה ודור הנאורות. האנשים שחיו בדור הפראים היו חופשיים ועצמאים, אבל בסופו של דבר החלו לפגוע זה בזה עד שנאלצו לוותר על החופש לטובת חיים בקבוצה המובלת על ידי מנהיג חזק. לעומתם, בדור הנאורות של העתיד הרחוק, שבו ידע רחב יהיה נחלת הכלל, יבינו את חוקי הקיום האנושי - הזכות הטבעית לחירות ושוויון. איש לא יכבול את אנשי הנאורות באזיקים, והם לא ידכאו איש.

העולם שלנו, טוען המספר, נמצא בשלב הביניים של דור התבונה.

לאחר הקדמה זו הוא מתאר כיצד הוא מסתגר בחלק הפנימי של ביתו ונרדם. בשלושת הפרקים הבאים הוא מבקר ברוחו בכוכבים רחוקים, שבכל אחד מהם מתקיימת חברה דמוית החברה האנושית של כדור הארץ, לפי שלבי ההתפתחות השונים. תחילה הוא מגיע לכוכב של כוח פיזי, עולם ששוכנת בו חברה קדומה פראית. על כוכב זה לומד המספר שבתחילת הדברים לא היו בני האדם שונים מחיות אחרות, שאלומות בין בני האדם התחילה ממחסור בחומרי גלם ומזון ושהסיבה המקורית לכינון הממשל האנושי היא האלימות. אז הוא מגיע לכוכב של חברת התבונה, עולם המייצג את ההווה או ליתר דיוק את העתיד הקרוב. כאן פוגש המספר באנשים שחיים בסביבה מתוחכמת ונאה ומשופעת כל טוב. טכנולוגיה מתקדמת מעצבת את חיי היומיום של דיירי העולם הזה, אבל עד מהרה הוא מגלה שאנשי הכוכב אינם ממציאים חידושים טכנולוגיים מתוך כוונות טובות. תחרותיות, בצע כסף וניצול של האחר מכתבים את בחירותיהם. לבסוף הוא מגיע לכוכב של החברה הנאורה, המייצג חברה אוטופית עתידנית. כאן האנשים חיים היטב, אך הם אינם מתהדרים בהבלים כגון בגדים או בתים מפוארים; אין עשירים ואין עניים – יש חלוקה שוויונית של הרכוש; כולם חרוצים ועובדים קשה וכולם מתייחסים לאחר בכבוד ובמאור פנים. חשוב מכול, זהו עולם שאין בו חוקים, אין ממשלה ואין דת. במילים אחרות: אוטופיה אנרכיסטית.

מה שהופך את הרומן הפוליטי הזה לספרות מדע בדיוני הוא העובדה שנוקֵינה מקדיש מאמצים רבים להקנות ידע מדעי באופן דידקטי. הוא משלב עובדות מדעיות אמיתיות או סבירות, כפי שבא לידי ביטוי בעיקר במבנה היקום. נוסף על כך הכתיבה מלאה רעיונות מקוריים וחדשניים על האפשרויות הטמונות בטכנולוגיה. החזון הטכנולוגי בולט במיוחד בפרק על הכוכב המאכלס את עולם התבונה, שהוא כזכור חזון על העתיד הקרוב של האנושות.

זהו עולם שהכול מתניידים בו בכדורים פורחים הניתנים לניווט; רק עניים הולכים ברגל. גנב משתמש בחומרי נפץ כדי לפרוץ לכספת, ומנסה לברוח מהמשטרה בעזרת כנפיים מכניות וציוד צלילה. מנורת גז ענקית מתפקדת כשמש מלאכותית ומאירה את העיר ביום ובלילה. תושבי העיר משתמשים במראות שהם מציבים בחלונות כדי להאיר את בתיהם בלילות. על גבעה סמוכה מסלק מאורר ענק את העננים, כדי שלא יסתירו את השמש המלאכותית. המאורר משמש גם לקירור העיר בחודשי הקיץ החמים, ולכן אין עוד צורך כמעט בחדרים הממוזגים ששימשו עד אז. במבצע

הנדסי מזהיר מצליחים אלפי כדורים פורחים להרים הר ממקומו. הם משתמשים באדמתו כדי למלא אגם וליצור עוד שטחים חקלאיים. מכונת אמת הפועלת בבתי המשפט יכולה לגלות מי הפושע עוד לפני שזה מתוודה, ובזכותה דנים השופטים בעשרות נאשמים בעת ובעונה אחת ואין תור בבתי המשפט. ודוגמה אחרונה: מדענים יכולים לייצר חומרים, צמחים וחיות בעזרת יסודות כימיים. למעשה, הם מתכננים לברוא בדרך זו גם בני אדם מלאכותיים מושלמים, חכמים וטובי לב. התוכנית היא שבעתיד אנשים יקנו ילדים מוכנים במקום להביא לעולם ילדים בצורה המקובלת. הבעיה שנתר לפתור היא כיצד לאפשר קיום יחסי מין פטורים מרבייה, ומסתמן שהפתרון יהיה לעקר נשים.

המספר מתאר את חוויותיו בצורה עובדתית ולכאורה לא שיפוטית, אבל עד מהרה ברור לקורא שמהו בעולם הזה אינו כשורה. אחת מחוויותיו הראשונות היא לקנות כרטיס ולצפות במלחמה אכזרית בין שני צבאות של כדורים פורחים מעל "ים התאוה" (*Yokujōkai*). מתברר שהעומות המתמשך בין "אימפריית הכישורים הערמומיים" (*Kansai teikoku*) לבין "אימפריית הידע המרושע" (*Jachi teikoku*) לא נפתר, ושני הצדדים מחליטים שקרב הראווה הזה יכריע את תוצאותיו. חברת תירות מנצלת את האירוע כדי להפיק סיוור בבלונים פורחים מפוארים לאזור הקרב העקוב מדם. במהלך הסיוור מוגשת לצופים ארוחה מפוארת עם אלכוהול, כשברקע בלונים פורחים עולים באש וחיללים צונחים למותם בים. ובאשר למדענים המקומיים: הם אמנם גילו את סוד החיים, אבל הם חסרי לב כלפי היצורים שהם בוראים וממהרים לפרק אותם לרכיביהם הכימיים, אם הם אינם צייתנים כמצופה. הם מתכננים לקבוע שלושה חוקים שיבטיחו שהאנשים המלאכותיים (זכרים ונקבות) לא יהיו אוטונומיים: ראשית, הכימאי שיצר אדם מלאכותי ייחשב לאביו ויהיה אחראי לו; שנית, אם אדם מלאכותי יירכש, הקונה יהפוך לאביו ויהיה אחראי לו; ושלישית, אם יתממש הסיכוי הקלוש שאדם מלאכותי יתנהג שלא כשורה, הכימאי שיצר אותו או כימאי אחר שימונה לכך יתבקש לשפץ ולשפר אותו או לפרקו לרכיביו הכימיים. חוקים אלה נועדו להגן על בני האדם ה"טבעיים", אך נראה שמי שצריכים להישמר לנפשותיהם הם דווקא האנשים המלאכותיים. בסוף הפרק מסכם המספר שהדרך היחידה של האנושות להתקדם היא בצבירת ידע, אבל השאלה היא כיצד נשתמש בידע הזה. אם נהפוך למיומנים ב"התנהגות ערמומית", מספר הגאונים־הרשעים יגדל. לא תהיה עוד דרך לעצור זאת. העולם יהפוך לגיהנום.

לאורך הספר ניכרים מאמציו של נוקֵינה להנגיש אלמנטים זרים לקהל הקוראים היפני. בשני הפרקים



כריכת התרגום הראשון ליפנית של ספרו של אלברט רובידה (Robida) המאה העשרים. על האיור כתוב "כרך פתיחה מפתיע: מגזין עתידני של המאה העשרים ואחת" ובתחתית כתוב "כרך ראשון".

הראשונים יש דיאלקטיקה מעט גמלונית, אך מלאת חן מנקודת המבט של זמננו, בין תפיסת עולם מדעית מערבית ובין ניסיון לשלב מושגים מוכרים יותר לקוראים וכך לקנות את ליבם. למשל, המספר שר שיר הלל לסקרנות האדם וליכולתו להמציא מיקרוסקופים כדי לראות עולמות זעירים וטלסקופים כדי לראות עולמות רחוקים. הוא מציג תיאור מלומד של היקום ובתוכו מערכת השמש, וטוען שלא ייתכן שאין חיים על כוכבים רחוקים נוספים. בנקודה זו ראוי להעיר שכמו במערב, גם ביפן של המאה התשע־עשרה היו תקדימים לרעיון של ריבוי עולמות בכוכבים רחוקים, אך ייתכן שנוקִינָה היה הראשון ביפן שקישר בספרות בדיונית את רעיון ריבוי העולמות לרעיון הדרוויניסטי של אבולוציה. בה בעת הוא הביא גם רעיונות ומושגים מעולם הבודהיזם ותיאר כיצד יש בכוחה של המדיטציה לאפשר לאדם לעוף ברוחו למחוזות רחוקים ולראות את האמת בעיני רוחו. בפרקים על מסעותיו הוא שוזר השוואות ליפן במעין מאמץ להפוך את הזר למוכר. למשל, הוא מתאר כיצד הוא חולץ את נעליו לפני כניסתו לבית המארחים, כנהוג ביפן. בדוגמה אחרת הוא נוקב בעלות של מלון ומשווה אותה לעלות מלון ביפן בת זמנו. כמו כן הזכרתי קודם כיצד הוא מתאר את עוצמת הדמיון האנושי מתוך השוואה לחומה הסינית מצד אחד ולנהר המיססיסיפי מצד אחר.

לעומת ההנגשה של אלמנטים זרים, שקל לזהות בספר, כדי לחזור את ההשפעות ההגותיות המיובאות, יש צורך במחקר פילולוגי. אפשר לנתח באריכות את ההשפעות המערביות על המדע הבדיוני בספרו של נוקִינָה, אבל מפאת קוצר היריעה אתייחס בקצרה רק להשפעות הפוליטיות. נוקִינָה כתב על מקורות אי־השוויון בחברה העכשווית ועל הסיבות לאובדן החירות האישית, במסווה של סיפור. כפי שיודעי ח"ן אולי זיהו, הפרקים הראשונים של הסיפור לאחר פרקי המבוא, המתארים את העולם הפראי ואת העולם העכשווי (ברומן של נוקִינָה: העתיד הקרוב), הם עיבוד ספרותי לחיבור של ז'אן־ז'אק רוסו משנת 1754 "על מקורו ויסודותיו של אי־השוויון בין בני אדם". זיהוי זה מעניין מאוד, משום שחיבורו של רוסו תורגם ליפנית כמה חודשים אחרי שנוקִינָה הוציא לאור את ספרו, אך ניכר שנוקִינָה קרא אותו בשפה זרה או נחשף אליו במסגרת לימודית כלשהי. בפרק האחרון של הספר מתקדם נוקִינָה אל מעבר לחומר הגלם הזה כדי לתאר עולם אוטופי עתידי, שאנשיו מחזיקים בעקרונות של שוויון וחירות אישית, מתוך הסכמה חברתית רחבה השואבת את השראתה מהאמנה החברתית של רוסו

(1762), שכבר תורגם באותה עת ליפנית והיה לספר מפתח בקרב חברי התנועה לחירות וזכויות העם. אלא שבשונה מהסדר הפוליטי בספרו של רוסו האמנה החברתית, בני האדם הנאורים בעולם האוטופי של נוקִינָה חיים במסגרת פוליטית של קהילה אנרכיסטית.

בעוד ההשפעה של רוסו על חברי התנועה מוכרת, קשה יותר לאתר את מקורות ההשראה של החשיבה האנרכיסטית של נוקִינָה. בשנות השמונים של המאה התשע־עשרה כבר היה האנרכיזם תנועה טרנס־לאומית עם הוגי דעות רבי השפעה דוגמת פייר־ז'וזף פרודון (Proudhon), מיכאיל באקונין (Bakunin) ופיוטר קרופוטקין (Kropotkin). לעומת זאת, התנועה האנרכיסטית ביפן התחילה רק עשרים שנה אחרי ספרו של נוקִינָה, בתחילת המאה העשרים, כאשר קוטוקו דֶנְגִ'ירוֹ (Kōtoku Denjirō) הידוע יותר בכינויו קוטוקו שוּסוּי (Kōtoku Shūsui), חזר ליפן מארצות הברית ב־1906 ובאמתחתו רעיונות רדיקליים. קוטוקו היה תלמידו המועדף של נְקָאָה צ'וֹמִין שהוזכר קודם, ובארצות הברית הוא פגש הוגי דעות אנרכיסטים חשובים וביניהם קרופוטקין. ב־1911 הוצא קוטוקו להורג בעוון ניסיון לקשור קשר ולהתנקש בקיסר.

ובכל זאת, כאשר כתב נוקִינָה את ספרו, לבני האליטה ביפן היה מושג, לפחות שטחי, על סוציאליזם, קומוניזם ואנרכיזם. הם ידעו על השפעת רעיונותיו של פרודון על הקומונה של פריז ב־1871, הם גם שמעו דרך העיתונות המקומית על ההתנקשות בקיסר הרוסי אלכסנדר השני ב־1881 מייד לאחר האירוע. אבל אפילו בקרב חברי התנועה לחירות וזכויות העם שאימצו רעיונות ליברליים, ספק אם הרעיון של חברה אנרכיסטית זכה לפופולריות כרעיון אוטופי, שהרי חברי התנועה לחירות וזכויות העם נלחמו למען חוקה ופרלמנט נבחר ליפן. למעשה, התכתבויות מהתקופה מעידות שבכינויים "סוציאליסט" או "אנרכיסט" השתמשו בדרך כלל בכוונה פוגענית, כדי להצביע על מפירי סדר וטרוריסטים.

ייתכן שנוקִינָה קיבל את ההשראה לחזון האנרכיסטי שלו ממפגש תרבותי בין יפן לבין רוסיה הרדיקלית ברבע האחרון של המאה התשע־עשרה, מפגש שעד לאחרונה לא נחקר כמעט.⁶ בין השנים 1874 ו־1876 הגיע לטוקיו האנרכיסט הגולה לב מצ'ניקוב (Mechnikov), כדי לנהל את תוכנית ההוראה של השפה הרוסית בבית הספר לשפות זרות של טוקיו (Tōkyō Gaikokugo Gakkō). לאחר שהסתיים החוזה שלו המשיכו לאייש את משרתו גולים ואסירים פוליטיים לשעבר מרוסיה. בשונה ממורי השפות הזרות האחרים בבית הספר, מצ'ניקוב וממשיכיו בנו תוכנית

לימודים שהציגה לסטודנטים, דרך לימודי שפה, תפיסות עולם סוציאליסטיות-נרודניקיות על היסטוריה וספרות.⁷ זו הייתה אחת התוכניות הפופולריות ביותר בבית הספר, ומוריה הפכו למוקד עניין לאקטיביסטים פוליטיים יפנים. לימים, בהשפעת הדברים שראה מצ'ניקוב ביפן והחלפת הדעות עם מנהיגי התנועה הפרוגרסיבית ביפן, הוא פיתח סוג של אנרכיזם שההיסטוריון שו קוֹנִיִּשִי מתאר כאנרכיזם המבוסס על שיתוף פעולה (cooperatist anarchism). מדובר בתפיסה פוליטית שגרסה שלה התפרסמה מאוחר יותר במשנתו של קרופוטקין (mutual aid anarchism).⁸ הרמוז המרכזי המעיד על קשר אפשרי בין רעיונותיו של מצ'ניקוב לבין האנרכיזם של נוקינה הוא שהשניים לא קידמו רעיון של אנרכיזם הנובע מעימות אלים עם הממשל הנובע ממאבק בין המעמדות. הם תיארו אנרכיזם כתהליך תרבותי, אינטלקטואלי וחברתי – אנרכיזם כקדמה. למיטב ידיעתי, מצ'ניקוב לא נקב במשך התהליך הנדרש, אך תיאר תהליך מתמשך של הרחבת התודעה הקולקטיבית על החשיבות והיתרונות של השיתופיות והפרקטיקות החברתיות הנלוות לה. נוקינה כתב בספרו על התנגדותו להשגת שוויון בדרך של אלימות, וטען שיידרשו אלפי שנים של חינוך עד שיבשילו התנאים המתאימים לתקומתה של החברה הנאורה.

במקום סיכום

ההקשר שבתוכו באו לעולם הרומנים הפוליטיים המדעיים הראשונים שנכתבו ביפן, הביוגרפיות של הסופרים שכתבו אותם והתכנים שלהם משקפים את העולם החברתי, העולם האינטלקטואלי, היקף ההשכלה וידיעת העולם של הסמוראים לשעבר. הם גם מאפשרים הצצה יוצאת דופן בחייתה להתחבטות האידאולוגית של סמוראים לשעבר בראשית תקופת מייג'י. דווקא הרומן של נוקינה, שולי וחסר השפעה ככל שהיה, מעניק להיסטוריון מבט ייחודי בהצביעו על הגיוון הרב שאפיין לבטים של אנשים צעירים ומשכילים ביפן בעת ההיא, גיוון שבדרך כלל מושמט מדפי ההיסטוריה.

הרומן של נוקינה מנציח תהליך מתוחכם במיוחד של אימוץ רעיונות מיובאים שהסופר התאים למרחב הסוציו-פוליטי שלו. ספרו היה נועז וחדשני כרומן פוליטי. הוא העלה על נס את ערך השוויון החברתי וביקר את המרוץ הקפיטליסטי והטכנולוגי שעמד ביסוד הסיסמה הפופולרית בתקופתו ובסביבתו – "ציוויליזציה ונאורות". הרומן גם יצירתי במיוחד כמדע בדיוני, ולא רק במושגים יפניים. מדוע הוא נשכח כמעט ברגע שיצא לאור היא שאלה

נוספת, שהתשובה עליה אינה ודאית ונידונה להיוותר לעת עתה בגדר ספקולציה – מושג משעשע בהקשר הנוכחי. ייתכן שסיבה פרוזאית, למשל העובדה שהרומן התפרסם בהוצאה עצמית, במקום בהוצאה מבוססת ובעלת תשתיות הפצה, היא שהכשילה אותו. אבל ייתכן גם ששום הוצאה מבוססת לא רצתה להוציא לאור ספר רדיקלי כל כך. הדחייה של הרומן על ידי הסביבה הספרותית והפוליטית של נוקינה באה לידי ביטוי בצורה נוספת. אחד המאפיינים הפורמליסטיים של הרומנים הפוליטיים הוא הקדמה עם דברי שבח מאת אישיות ספרותית או פוליטית מוכרת. נוקינה לא הצליח לגייס אישיות בעלת שם לכתוב הקדמה משבחת לרומן שלו, אף שהיו לו ולמשפחתו קשרים חברתיים ולמרות ההתלהבות הגדולה בקרב חברי התנועה מז'אנר-ז'אק רוסו, שנודעה לו כזכור השפעה גדולה על ספרו של נוקינה. אני רק יכולה לשער שהחזון האנרכיסטי של הרומן הרתיע כותבים פוטנציאליים. בסופו של דבר, ההקדמה נכתבה על ידי אחד, קוֹסֵן צִיִּיגִ'ין (Kōsen Chinjin), ככל הנראה שם העט של קודה רִיזוֹ, אותו סופר שנוקינה הוציא לאור את ספרו כמה חודשים אחרי שהוציא לאור את מסע לאין-ספור עולמות כוכבים. במילים אחרות, ההשערה שלי, עד שיתגלו מסמכים נוספים, היא שבגלל הרדיקליות הפוליטית שלו נדחק הספר הרחק אל מעבר לשולי קנון הרומנים הפוליטיים של העת ההיא, וכך צנח למצולות השכחה. החזון האנרכיסטי והשערורייתי של הרומן יכול גם להסביר מדוע בערך על נוקינה באלמנך האנשים החשובים בחבל אוֹמִי, שהתפרסם כזכור ב-1930, לא מוזכרת כלל ההיסטוריה הספרותית שלו. באותה שנה התחזקו הימין הפוליטי והתפיסה שהתפשטות טריטוריאליזם בעזרת כיבושים צבאיים תפתור את המצוקה הכלכלית של יפן. באווירה כזאת הויהו עם אנרכיזם היה עלול להיות מסוכן מאוד. לפיכך, לא מופרך להניח שאף נוקינה עצמו, איש עסקים מבוגר בערוב ימיו, היה מעדיף שהפרק הזה בחייו יישכח.

* המחקר למאמר זה נתמך על ידי הקרן הלאומית למדע (346/21).

1 Izumi Yanagita, "Seiji shōsetsu no ippan [General Notes on Political Novels]", in Izumi Yanagita (ed.) *Meiji seiji shōsetsu shū (I), meiji bungaku zenshū 5* [Meiji Political Novels (I): A Complete Collection of Meiji Literature 5] (Tokyo, 1966), 417–422; Izumi Yanagita, "Seiji Shōsetsu no Ippan (II) [General Notes on Political Novels (II)]", in Izumi Yanagita (ed.) *Meiji seiji shōsetsu shū (II), Meiji Bungaku Zenshū 6* [Meiji Political Novels (II):

Keiko Kockum, "The Role of Western Literature in the Formation of the Modern Japanese Novel", in Gunilla Lindberg-Wada (ed.), *Literary History: Towards a Global Perspective* (Berlin and New York, 2006), vol. 3, 97–140.

Atsuko Sakaki, "Kajin no Kigū: The Meiji Political Novel and the Boundaries of Literature", *Monumenta Nipponica* 55:1 (2000), 83–108.

Michal Daliot-Bul, "Hōchi's Strange Rumors-Tales of the Floating Castle: A Sociological Reading of an Early Japanese Hard Science Fiction Novel", *Japanese Studies* 39:3 (2019), 313–332.

Michal Daliot-Bul, "Voyage to Innumerable Star Worlds: A Lost Nineteenth Century Science Fiction Tale from Japan", *Science Fiction Studies* 48:3 (2021), 401–422.

Michal Daliot-Bul, "Voyage to Innumerable Star Worlds: A Forgotten Nineteenth-Century Japanese Science Fiction Novel with a Radical Political Message", *Asian Studies Review* 46:3 (2022), 491–509.

Robert Matthew, *Japanese Science Fiction: A View of a Changing Society* (Oxford, 1989).

Takayuki Tatsumi, "Japanese and Asian Science Fiction", in David Seed (ed.) *A Companion to Science Fiction* (New Jersey, 2005), 323–336.

מקורות האיורים

National Diet Library Digital :33 ,28 תמונות בעמודים
Collections

A Complete Collection of Meiji Literature 6] (Tokyo, 1967), 465–476.

2 תרגומיו ליפנית תורגמו בהמשך לסינית והופצו באזורים דוברי סינית באסיה.

3 Ōmijin Kyōkai (ed.), *Ōmijin Yōran daiichishū* [A Directory of the People of Ōmi, first part] (Ōmijin Kyōkai, 1930).

4 הדיאמיניו היו מנהיגי נחלות והבכירים בקרב הסמוראים וכפופים ישירות לשוגון.

5 זו אינה הדוגמה היחידה של סמוראי לשעבר שוויתר על הזכות להירשם כך ברישום האוכלוסין. דוגמה מפורסמת יותר היא של הרה טקשי (Hara Takashi), המוכר יותר בכינויו הרה קיי (Hara Kei), שזנח את הרישום המשפחתי שלו ב־1875 כאשר היה בן 19 ונרשם כראש משפחה עצמאי וכאזרח פשוט. הוא עשה זאת כדי להימנע מגיוס לצבא, שכן על פי חוק הגיוס החדש של 1873 ראשי משפחה היו פטורים מגיוס. משפחתו של הרה התנגדה לרסטורציה של מייג'י, והצעד ביטא מבהינתו התנגדות לשלטון החדש. בסופו של דבר היה זה אותו שלטון שבמסגרתו מונה הרה בשנת 1918 לראש הממשלה הראשון של יפן שהיה אזרח פשוט (*heimin*). הוא החזיק בתפקיד עד הירצחו בשנת 1921.

6 למיטב ידיעתי שו קונישי הוא החוקר הראשון שכתב על כך בסדרה של פרסומים ובספר *Anarchist Modernity: Cooperatism and Russian-Japanese Intellectual Relations in Modern Japan* (Cambridge and London, 2013).

7 הנרודניקים היו מהפכנים רדיקלים, שבשונה מהתפיסה המרקסיסטית האמינו שאפשר לעבור לסוציאליזם בלי לעבור דרך שלב קפיטליסטי.

8 קונישי, 73.

לקריאה נוספת

מיכל דליות-בול, "בין ספרות ופוליטיקה ביפן בראשית תקופת המודרניזציה: סיפורי מלחמה עתידית ופן-אסיאתיות במבט היסטורי", *היסטוריה* 45 (2020), 55–90.



זמנים רבעון להיסטוריה

לרכישה היכנסו לאתר למדא

www.openu.ac.il/lamda

